

TÜRKİYE'DE BATICI ÇOĞUL MODERNLEŞMENİN KÜRE-MUHAFAZAKAR BELİRSİZLİK VE DEĞERSİZLEŞMEYE DÖNÜŞMESİ: ORTADOĞU'NUN BALKANLAŞMASI VE AMERİKANCI İSLAMCILIK ÜZERİNE*

Ertan Eğribel

Günümüzde Batı'da başlayan yeni gelişmeler sonrası modernleşme eleştirileri neredeyse doğallaştı. Türkiye'de de aynı yönde güçlü bir eğilim var. Geçmişte Batıcı yönde Türkçü/milliyetçi, İslamcı ve sosyalist açıdan modernleşmeyi birbirine karşıt bir biçimde ve farklı kadrolarla savunan kesimler günümüzde aynı militanlıkla geçmişte savundukları görüşlerden vazgeçerek küre-yerelleşmenin savunucuları haline gelmişlerdir. Bunda bir terslik olması gerekir. Bu tersliğin yadırganmaması bizim dışımızda başlayan küreselleşme tartışmalarının ve buna uygun yönelişin zorunlu bir değişim olarak tanımlanmasından kaynaklanıyor. Batı-dışı ülkelerde, özellikle eski Osmanlı coğrafyasında "Arap Baharı" olarak tanıtılan değişim ABD öncülüğündeki Batı'nın empoze ve zorlamalarıyla (Ortadoğu'nun Balkanlaşması) sancılı bir süreç olarak gelişirken, Türkiye bu yeni yönelişe modernleşme çabasında olduğu gibi devletin kendi siyasal seçimi olarak gönüllü katılmıştır. 12 Eylül Darbesi ve sonrası iktidara gelen Amerikancı ANAP-Özal çizgisi günümüze kadar esasta değişmemiştir. Esas terslik çeşitli toplum kesimlerinin de direnç göstermeden yeni gelişmelere destek vermesidir. Modernleşmeye dayalı olarak ortaya çıkan Türkçü, İslamcı ve sosyalist siyasi seçimlerin Batı ile ilişkili olarak devlet düzeyinde eskisi gibi savunulamaması, tek merkezli/yeni ABD dünya düzeni örgütlenmesi içinde belirsizleşmesi ve değersizleşmesi Amerikancı İslamcılık veya bizim deyişimizle küre-muhafazakarlaşma olarak gündeme getirilmektedir.

Türkiye'de Batılı yönde çoğul (Türkçü, İslamcı, sosyalist) modernleşme deneyimleri toplumlar arası güç dengesi içinde ortaya çıkmış ve belli bir döneme kadar

* Bu yazının ilk hali *Sosyologca*, Sayı: 5'te başka bir başlık ile yayınlanmıştır.

sürdürülmüştür. Önce Osmanlı(cı)lık savunulamaz olmuş ve Osmanlı'nın tasfiyesi sonrası bu siyaset/kimlik çerçevesi imparatorluk olarak sürdürülememiştir. Günümüzde (soğuk savaş ortamında Türk-İslam sentezi gibi değişikliklerle kendini var etmeye çalışan) diğer siyasetlerin de devlet düzeyinde savunulması söz konusu değildir. Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi ve yeni ABD egemenlik düzeni içinde geçmişte ortaya çıkan modern siyasetleri/kimlikleri sürdürmek mümkün olmamıştır. Bunun yerine önerilen kimlik/siyaset kalıpları bizim bir katkımız olmadan dünyadaki değişikliklere bağlı olarak ortaya çıkan Büyük Ortadoğu Projesi veya Yeni-Osmanlılık biçiminde (demokratikleşme/özgürleşme olarak tanımlanan, yerel düzeyde statükoya karşı) küre-yerelleşme uygulamalarıdır. Türkiye'nin ve bölge halklarının bu değişimde etkinlik ve ağırlığı yoktur. Tam tersine komşu halklar arasında birbirine karşı etnik, dini duvarlar çekilmiştir. Türkiye'nin çoğul modernleşme deneyimleri yeni dönemde küre-yerel belirsizlik ve değersizleşmeye dönüşmüştür. Küre-yerelleşme olarak adlandırılan yeni-dünya düzeninin yeni-dünya düzensizliği olarak da tanımlanması geçmişte tarihte önemli roller oynamış Yakın Doğu uygarlıklarının toplumlar arası ilişkilerde etkinliklerinin azalmasından, yer ve rolünün belirsizleşmesinden kaynaklanmaktadır. ABD öncülüğünde yeni bir dünya egemenlik düzeni oluşturulurken Doğu uygarlıklarının modernleşme deneyimleri ve geçmişteki uygarlık birikimleri önemli olmaktan çıkmıştır. Küreselleşme veya küre-yerelleşme koşullarından kastedilen budur. Türkiye bu dönemde eski Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan bütün uygulama ve sorunların dolaylı veya dolaysız olarak içindedir. Ancak Türkiye'nin siyasi öneminin arttığı söylenmesine karşın, tam tersine Türkiye bütün bu gelişmelerden olumsuz olarak etkilenmektedir. Yeni-Osmanlılık veya Büyük Ortadoğu Projesi olarak gündeme gelen yeni siyasi-toplumsal değişim Türkiye'nin değil ABD'nin projesidir. Türkiye'de 1980 sonrası gelişmeleri anlamak açısından Türk-İslam sentezinden Yeni Osmanlıcılığa veya yeni İslamcılığa nasıl geçildiğine bakmak lazımdır.

Yeni Osmanlılık ve Yeni-İslamcılık (küre-muhafazakarlaşma) görüşlerinin Türkiye'de gelişmesi ve siyasi olarak etkinlik kazanması Sovyetler Birliği sonrasında ABD egemenliğinin bütün Orta Doğu'da etkinliğinin yaygınlaşmasıyla birlikte. Yirmi yıl CIA'da Orta Doğu masası şefliği yapan, emekliliği sonrasında da RAND'da ABD'ye akıl hocalığı yapmayı sürdüren Graham Fuller'in görüşleri ile yeni-İslamcılık görüşlerinin karşılaştırılması bu açıdan yeterlidir. Fuller'in ABD'nin Orta Doğu'da çıkarları açısından getirdiği öneriler Türkiye'de de karşılık bulmuştur.¹ Bu dönemde Türkiye'ye olan ilgi gerçekten öne çıkmıştır, Türkiye'nin önemsiz bir ülke olduğunu kimse söylemiyor, ama önemli olan bunun yönüdür. Bu açıklama-

¹ Türkiye'de Graham Fuller'in görüşleri her zaman ilgiyle karşılanmıştır. Pek çok kitabı yayınlanmıştır. Amerika'da resmi düzeyde dikkate alındığı gibi, Türkiye'de de görüşleriyle etkili olan akıl hocalarından biridir. Ama geçmişteki resmi görevleri nedeniyle adı ve görüşleri birlikte anılarak açıkça savunulamamaktadır.

larda Türkiye'nin yeni dünya düzeninde tavrı Doğu ve Batı uygarlıkları açısından önem kazanmasına rağmen yeri ve rolü belirsizdir. Bu, kendi tarihine uyumsuz, tarihi birikimine aykırı biçilen bir yön(süzlük)dür. Bu nedenle Türkiye bir yandan AB'ye bağlanırken, diğer yandan ABD eksenli Büyük Ortadoğu Projesiyle ilişkilendirilmiştir. Bu, Türkiye'nin çok yönlü bir ilişkiler içinde önem kazanması anlamına gelmiyor. Belli bir denetim ve sınırlama ilişkisi biçiminde ortaya çıkıyor. Türkiye Batı'yı temsilen, onun öncüsü olarak Orta Doğu'da yeni bir rol üstlenmiş değildir veya Orta Doğu'nun öncülüğünü üstlenip Batı'da yeni bir önem kazanmamıştır. AB'nin Türkiye'ye tavrı biliniyor, ABD Orta Doğusunda ise Türkiye etkileyen değil etkilenen (olayların peşine giderken sürekli tıkanan, olaylara göre görüş değiştiren) bir ülke durumundadır.² Türkiye ne Batı'ya, ne de Doğu'ya yaranamamaktadır. Sovyetler'in tasfiyesi öncesi dönemde NATO içinde belli bir rolü olan Türkiye'nin Sovyetler sonrası dönemde rolü kendi adına veya Doğu ve Batı uygarlıkları adına genişlememiştir. Modernleşmeye dayalı siyaset/kimlik önerileri, Batılı devletler ile Türkiye arasındaki denge, Batı içi gerilimde Türkiye'ye verilen yer ve rol değersizleşmiştir. Batı-içi çekişme içinde yeni bir rol üstlenemeyen Türkiye zorunlu olarak Doğu'da kendi tarihine ters işlere yönelerek yeni bir rol üstlenmeye çalışmaktadır. Bunun bir görüntüsü Türkiye'nin devlet ve toplum olarak varlığının/kimliğinin tartışmalı hale gelmesidir. Yakın tarihe yönelik statükoculuk eleştirileri bu yönde ortaya çıkmıştır.

ABD'nin Büyük Ortadoğu Projesi içinde siyasi yönde Yeni-İslamcılık, dünya görüşü olarak Yeni-İslamcılık biçiminde öne çıkardığı değişim bir yönüyle yakın tarihe eleştiri biçimindeyken, diğer yandan bölge halklarının uygarlık birikimine yabancılaşmasına dayalıdır. Bu anlamda Yakın Doğu devlet ve uygarlık geleneği dayanaksız kalarak varlığı tartışmalı hale gelmiştir. Günümüzde eski Osmanlı coğrafyası ve tarihine yönelik tasfiye çabası ABD dünya egemenlik örgütlenmesine uyumludur. Osmanlı'nın yönetimi ve siyasetinin tartışılmazlığına dayalı etnik kimliği dışlayan, dine dayalı "millet" örgütlenmesi Amerikan eksenli yeni dünya düzeninde tersine çevrilerek Yakın Doğu toplumları için kendi uygarlık çerçevelerini inkar eden, etnisite-din temelinde birbiriyle kavga ve itişmeye dayalı provokatif, kaosa dayalı bir yapı getirilmektedir. Türkiye'de bu yeni yönelişin en belirgin özelliği yakın tarihe, özellikle Cumhuriyet tarihine ve devlete eleştiri biçimindedir. Çok-kültürlülüğe dayalı yeni kimlik kalıpları Osmanlı-Yakın Doğu uygarlık örgütlenmesi bütünlüğü içinde gündeme gelmemektedir. Bu anlayışın Osmanlı öncesi Batı'ya karşı bir imparatorluk örgütlenmesi biçiminde ortaya çıkan İslam Hilafet devletleri çerçevesi içinde bir bütünlük kazanması da söz konusu değildir. İslamcılık günümüzde uygarlık savunuculuğu, bütünleştirici bir dünya görüşü olarak değil, etnik-dini düzeyde farklılaştırıcı, Batı ile gündelik yaşam tarzı içinde bü-

² "Komşularla sıfır sorun" politikası tam tersine döndüğünde de aynı "kararlılıkla" savunulmaktadır.

tünleşmenin savunuculuğuna dönüşmüştür. Amerikan Orta Doğu örgütlenmesi içinde yönetim düzeyinde değişikliği belirten Arap Baharı'ndan söz edildiğinde bile İslamiyet etnik kimliklerle ilişkilendirilerek farklılaştırıcı bir rol oynamaktadır. Batı-merkezcilik eleştirileri adına Batı-dışı çeşitli modernlikleri de kapsayacak biçimde ABD merkezli yerelleşmenin savunulması bu nedenle garipsenmemektedir. Modernleşme içinde Batı içi çelişkilere dayalı çoğulcu siyaset/kimlik arayışları ve seçimleri geçersizleşmiştir. Devlete karşı çeşitli kimliklerin savunuculuğu küreselleşmenin yerel ayağını oluşturmaktadır. Yeni-Osmanlılık veya Büyük Ortadoğu Projesi içinde İslamiyet'in ağırlık kazanması siyasi düzeyde bir ağırlık kazanma biçiminde değildir. Tam tersine İslamiyet gündelik ilişkiler içinde genişleyen yaşam tarzına dayalı inanç biçimine ve kimliğe dönüşerek siyasal yönü tartışılabilir hale gelmiştir. İslamiyet geleneksel devlet/siyaset yapısının ve Batıcılıkla birlikte uyumsuz bir biçimde ortaya çıkan yöneten devlet-yönetilen toplum ikiliğinin tasfiyesine dönük olarak siyasal bir rol üstlenmiştir. Batı'ya karşı bir kimlik ve egemenlik iddiası olmaktan uzaklaşmıştır. İslamcılık hareketinin anti-Batıcı, anti-Amerikan söyleminin belirsizleşmesiyle (dışlanmasıyla) ortaya çıkan küre-muhafazakarlaşma (farklılık savunuculuğu) mevcut egemenlik dengesini pekiştirmenin ötesine geçmemekte, hem Batı ile hem de diğer Doğu toplumlarıyla farklılıkların mutlaklaştırılmasına dayanak olmaktadır.³

Günümüzde Batı içi çelişkiler içinde önerilen çoğul modernleşme önerileri tek merkezli ABD dünya egemenliği nedeniyle dayanaksız kalmıştır. Çok-kültürlü, çok-kimlikli toplum yapısı küreselleşme içinde tanımlandığı için bu yapının ne Türkiye ile ne de Osmanlılık siyasetiyle uyuşması da söz konusu değildir. Yeni-Osmanlılık veya Amerikancı yeni-İslamcılık/muhafazakarlık Türkcülüğe, toplumsal devrimlere ve bağımsız ulus-devlete karşı belli özellikler içinde tanımlanmaktadır. Soğuk savaş sırasında ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki çekişmeye dayalı Amerikancı muhafazakar-milliyetçilik, İslamcılık görüşleri artık savunulmamaktadır. Tam tersine yeni-muhafazakarlık tek merkezli ABD egemenliği tarafından belirlendiği için geçmişte savunulan siyasetleri savunmak mümkün olmamaktadır. Günümüzde küreselleşmeye dayalı değişim temelinde milliyetçilik veya ulus-devlet eleştirisinin ötesinde Türk kimliği, Türklük dışlanmaktadır. Milliyetçilikten değil Türklükten vazgeçilmektedir. Buna karşılık her türlü etnik-dini milliyetçilik özgürleşme, çok-kimliklilik adına desteklenmektedir. Bunun bir görüntüsü din, etnisite ve cinse dayalı yeni kimlik kalıplarının devlete karşı ama ABD küreselleşmesine uygun bir biçimde yaygınlaşmasıdır. Bu açıdan Amerikancı küresel sol ve yeni-İslamcılık kendi kaynaklarından uzaklaşarak, geçmişte savundukları görüşleri inkar temelinde birbirine yakınlaşacaklardır. Türkiye'de sol ve İslami hare-

³ İslamiyet'in Batı'ya karşı birlik ve dayanışma, Batı ile savaş/çatışma ideolojisi olmaktan çıkmasıyla kendi içinde farklılaşması eşzamanlıdır.

ket 1960 sonrasında resmi görüşe muhalefeti Türkiye'nin NATO üyeliği, Avrupa Birliği (geçmişte AET) ve ABD'ye, kapitalizme, sömürüye, kültürel yayılmacılığa karşı yapmışlardır. Batı'ya karşı tehdit olarak görülerek her iki hareket arasındaki ayırım öne çıkarılmıştır. Türkiye'de ulusal sola yönelişinin ötesinde İslamiyet ve toplum ile ilişkisini de yeniden yorumlayan Ecevit'in CHP'si ve Erbakan'ın MSP'si arasında yapılan koalisyon döneminde Türkiye Kıbrıs hareketi yaptığı gibi, Ecevit iktidardayken açıkça NATO'ya üyeliğimizi tartışmaya açmıştır. 1980 darbesi bu açıdan da düşünülmelidir. Darbe sonrası siyaset yukarıdan müdahale ile yeniden biçimlenmiştir. Günümüzde ABD küreselleşmesinin ortaya çıkardığı farklılaşmaya dayalı dengesiz / eşitsiz dünya egemenlik ilişkilerine rağmen sol ve İslamcı hareketler Batı egemenliğine ve yayılmacılığına karşı muhalefetlerinden vazgeçmişlerdir. Tam tersine Avrupa ve ABD'yi küresel demokratikleşmenin, özgürleşmenin öncüsü olarak, temel dayanak ve dönüştürücü güç olarak görmektedirler. Amerikancı sol ve İslamcı hareket küreselleşmeyle uyumlu ortak görüşleri savunmaktadır. Bu açıdan küreselleşmeci sol ve İslamiyet yakın tarihin eleştirisi temelinde birbirlerine yakınlaşmışlardır.

Türkiye'de 28 Şubat süreci sonrasında, XX. yüzyıl Osmanlı imparatorluk geleceğine dayalı İslamcı siyasi dünya görüşü tasfiye edilirken (ulusal sol ve milliyetçilik ile birlikte) yerini küreselleşmenin savunucusu İslamcı yeni-muhafazakarlaşma almıştır. Türkiye'de İslamcı hareket geleneksel anlamda dini bir sınıfa (sözgelişi mollalar veya ulema sınıfı gibi hukuki-ruhani bir örgüte, dini bir otoriteye veya tartışılmaz dinsel nitelikli tek bir lidere ve dini önderliğe) dayanmamıştır. Cami, Batı'daki kilise gibi dini bir otorite ve kurum değildir. Din görevlileri hiçbir zaman Batı'daki ruhban sınıfı gibi devletin dışında (kimi zaman devletle çatışan veya uzlaşan) kendi adına siyasi bir güç olmamıştır.⁴ Devletin siyasi seçimiyle ilişkili olarak ortaya çıkan ve yekpare olmayan hareketin içinde İslamcı yazarlar, gazeteciler, entelektüeller, üniversite çalışanları, akademisyenler, sanatçılar kitap, dergi, gazete, televizyon gibi çeşitli yayınlar aracılığıyla varlık belirtmişler, tarihten siyasete, sanattan bilime İslamiyet'in rolünün güncel olarak yorumlanmasında, İslamcı dünya görüşünün oluşturulması, aktarılması ve yaygınlaşmasında önemli bir rol üstlenmişlerdir. Bu yazarlar için günümüzde Birikim gibi dergilerde yazmak artık doğal karşılanmanın ötesinde bir prestij gibi görünmektedir. Birikim ile adı özdeşleşmiş yazarlar da artık sık sık İslamcı olarak tanınan televizyonların gediklisi olmuşlardır. Son dönemde Birikim'de başlatılan "sol ilahiyat" tartışmaları da bu iç içe girmişliğin bir başka görüntüsüdür.⁵ Son yıllarda küreselleşmeci sol ve

⁴ İslamcı hareketin bu özelliği Türkiye'de modernleşmenin bir ürünüdür. Modernleşme öncesi geleneksel devlet düzeninde de bu açıdan devlete alternatif, o'nun yerini alacak bir güç olmamışlardır. Toplumun gündelik yaşamı içinde kendilerine ayrılan yerin dışına çıkmaları hoş görülmemiştir.

⁵ Mesele elbette sosyalizm ile İslamiyet arasındaki ilişki değildir. Bu yeni bir konu da değildir. Garaudy'nin *İslamiyet ve Sosyalizm* kitabını hatırlatmakla yetinelim. Yine bir başka düzeyde, aralarındaki

yeni-muhafazakar hareketin gündeme getirdiği veya en çok tartıştığı konu kamu-sal alanın aleyhine yeni kimlik kalıplarının genişlemesidir. Bu genişleme daha çok, mevcut dünya egemenlik düzenini tartışmadan, yeni dünya dengesi(sizliği) içinde belli hukuki haklar ve özgürleşme olarak gündeme gelen etnik, dini çeşitli kimlik kalıplarının gündelik yaşam tarzı içinde yaygınlaşması ve görünür olmasıdır. Bu anlamda gündelik hayat içinde Batı yaşam tarzına uyumlu muhafazakarlaşma özgürlük savunuculuğu biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bunun bir görüntüsü de yeni şehir-dindarlığı savunuculuğu biçimindedir.⁶ Yeni-muhafazakar yaşam tarzı ve dünya görüşünün kaynağı İslam veya Doğu uygarlığı içinden süzülerek gelmiş bir birikime (Batı karşıtı, çatışmaya dayalı bir kimlik, siyaset belirtisine ve uygarlık birikimine veya içe dönük tasavvufa) dayanmamaktadır. Diğer bir deyişle yeni-muhafazakarlığın dayanağı gelenek değil, doğrudan küresel yeni ilişkilerdir. Esas tartışılması gereken de bu uyumun, Batıcı siyasi seçim ile toplumun İslam kimliği arasında bütünleşmenin, gelenekten kopuşun soru/sorun konusu olmamasıdır.

Günümüzde modernliğin, çağdaşlaşmanın şimdiyi, geçici, dünyevi olanı ve tarihsel koşulları belirtmekten ve yorumlamaktan uzaklaştığı, otoriterliğin, mutlaklığın bir göstergesi olarak varlık kazandığı eleştirisiyle küreselleşme öne çıkarılmaktadır. Mesele küreselleşme veya postmodernizmle güncel, geçici, anlık, dünyevi olanın tarihsel bağlamdan kopuk bir biçimde ele alınması ve tanımlanamamasıdır. Bu anlamda modernleşme anlayışından bir kopma söz konusudur. Dinin/kutsalın geri dönüşüne, yeni-muhafazakarlaşmaya da bu açıdan bakmak gerekir. Küresel çağın temel konu ve sorunları, belirleyicileri olarak dünya ölçeğinde çevre tahribatı, küresel ekonominin ve bilginin yükselişi, yeni toplumsal hareketlerin ürettiği yeni yaşam tarzları, mücadele biçimleri ve kimlikleri gibi özellikler gösterilmektedir. Modernleşme yerine küresel bir çağdan söz edilmektedir. Küreselleşme günümüzde yeniyi, değişimi, dünyevi olanı belirten, ancak tarihsel değişim ve ilerlemeyle tanımlanmayan yeni bir açıklamadır. Artık Batılılaşmadan, Batı kimliği almadan veya Batı-dışı kalarak da modern olmak mümkündür. Bu dönemde İslamiyet Batı'ya karşı birlik ve dayanışmayı belirten bir kimlik olmaktan bütünüyle uzaklaşmış, Batıcı anlamda bireyselleşmiş ve dünyevileşmiştir. Dinin kamu yaşamında, eğitim, bürokrasi, yargı üzerinde etkisi yanında, özel yaşam alanında da etkisi genişlemiştir. İslamiyet mevcut dünya egemenlik ilişkileri içinde yer alarak, siyasete demokratik bir biçimde katılmadan, sanat, eğitim, sağlık, vergi gibi çeşitli

farklılıklara rağmen Cemil Meriç, Hikmet Kıvılcımlı, Kemal Tahir ve Baykan Sezer örneklerini de analım. Sosyalizm ve İslamiyet arasındaki ilişkinin değişmesi ve günümüzde küreselleşmeci sol ile ortak dünya görüşü paylaşımına dönüşmesi ilgi çekicidir. Bunu bir başka yazımızda ele alacağız.

⁶ Geçmişte İslamcıların Batıcılaşma eleştirisi siyasette Doğulu, İslami esaslardan sapıldığı, yeni Batıcı devlet kadroların yaşam tarzı ve siyasi ittifakların yanlışlığı üzerinedir. Toplumun İslam kimliği üzerinde son döneme kadar tartışma yoktur. İslamcılık devletin yeni siyasi arayışları içinde gündeme geldiğinde devlet ile toplum (İslam kimliği) arasındaki ilişkinin uyumsuz niteliği tartışmalı hale gelmiştir.

konularda modern ilişkilerle uzlaşmıştır. İslamiyet adına ve onun belirleyiciliğinde yeni bir düzen önerisi yoktur. Bunda Türkiye'deki modernleşme serüveni de önemli bir rol oynamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki çok partili sisteme geçiş ve demokratikleşme (kalkınma, refah toplumu olma) söylemiyle birlikte Süleymanlılardan, Nakşibendilere ve Nurculara kadar İslamiyet'in çeşitli fraksiyonları siyasi partiler içinde sisteme katılmışlardır. Bu gelişme ABD tarafından da elbette izlenmektedir. Şerif Mardin gibi pek çok yazarın bu dönemde ve sonrasında alışlagelenin tersine bu yönde çalışmalar yapmasının desteklenmesi (Amerika'ya davet edilmesi) rastlantı değildir. Farklı bir bakış açısıyla ancak İslamiyet ile çelişki ve gerilim temelinde modernleşmeyi, çağdaşlaşmayı konu edinen Niyazi Berkes, Kemal Karpat gibi yazarlar da ABD'de ilgiyle karşılanmışlardır.⁷ Türkiye'de ise Bernard Lewis,⁸ Feroz Ahmet gibi yabancı yazarlar ilgi görecektir. Bu yazarlar farklı açıdan değerlendirmelerde bulunsalar da sonuçta devlet ile dinin birbirinden ayrışık yaşam alanları ve bunun yarattığı sorunlar üzerinde durmuşlardır. Modernleşmenin dine ayrı bir yaşam alanı ayırma girişimi demokratikleşmeyle birlikte tartışılır olmuştur. Bu durum İran devrimiyle Batı'ya karşı bir tehdit olarak değerlendirilmiş, buna karşılık Türkiye örneği ise İran'a alternatif olarak gösterilmiştir.

İngilizlerin ve sonrasında ABD'nin İslamiyet'e ilgisi elbette yeni değildir. Ortadoğu, Hindistan ve Endonezya ilişkisi nedeniyle bu ilgi süreklilik göstermiştir. Burada sözü edilen Türkiye'de İslamiyet'e olan yeni ilgidir. Aynı dönemde Amerika'da çeşitli ülkelerdeki farklı İslami dünya görüşleri ve örgütlenme pratiği de ilgi görmektedir. CIA'dan Pentagon'a, araştırma merkezlerinden üniversitelere kadar çeşitli kurumlar tarafından incelemeler, raporlar hazırlanmıştır. Bu çalışmalar Sovyetler Birliği'nin tasfiyesi sonrasında bir başka anlam ve önem kazanmıştır. Dinin gündelik yaşamda etkisi artıkça, dindar kesimler dünyevileştikçe, dinin inanç yönü, dogmaları referans gösterilmekten çıkmıştır. Bu nedenle İslamiyet'in kendi adına bir parti veya cemaat örgütlenmesi biçiminde sisteme dahil olması Batı açısından bir tehdit olarak görülmemiştir. Günümüzde toplum ve tarih düzeyinde çözüm olarak gösterilen Batıcılışmanın yerini yaşam tarzı ve birey düzeyinde çözüme dayalı Amerikan(cı)laşma (küresel Batı-dışı modernlik modeli, melez modernlik, hayali modernlik) almıştır. Küreselleşme tarihsel bağlamda kendisine dayanak yaratarak anlam kazanmamaktadır. Ekolojik denge, iletişim teknolojisi gibi kavramlar öne çıkarken yer, zaman, toplum, devlet, ülke, sınıf, ideoloji, din,

⁷ Niyazi Berkes'in *Türkiye'de Çağdaşlaşma* kitabı bilinmektedir. Ama bunun yanında Kemal Karpat ise *Türk Demokrasi Tarihi* kitabıyla tanınmıştır.

⁸ Konumuz değil ama belirtmeden geçemeyeceğiz. I. Dünya Savaşında İngiliz İstihbaratı için görev yapan meslektaşı Toynbee gibi Bernard Lewis de II. Dünya Savaşı sırasında üniversiteye ara verip İngiliz İstihbarat Servisinde hizmette bulunmayı kariyerine eklemiştir. Bilimin bir cilvesi. İktidar-bilim ilişkisi bıçak sırtıdır, istihbarat-bilim ilişkisine kolaylıkla dönüştürüyor.

tarih gibi kavramlar önemli olmaktan çıkmıştır. Mutlaklık, otoriterlik eleştirisiyle şimdi, anlık, geçici olan ve belirsizlik yüceltilmektedir. Bu nedenle Yeni-Osmanlılıktan veya Yeni-İslamcılıktan söz edilse bile içi boştur. İçeriği, genişlik ve anlamı küreselleşme/ Amerikan(cı)laşma tarafından belirlenmektedir. Yeni dönemde ABD dışında hiçbir güce üstünlük verilmesi, egemenliğinin tanınması ve sürekliliği söz konusu değildir. ABD dünya egemenlik düzeninde kendi dışındaki bütün merkezleri dışladığı ve kendi gücünü mutlaklaştırıldığı için gerçekte küreselleşmeye ortak olmak mümkün değildir. Batıcı Türkçülük, İslamcılık, sosyalizm, laiklik anlayışları artık Batı içi çelişki içinde farklı konumları, kadroları ifade etmek yerine, çok yönlü ABD dünya egemenlik düzeni içinde farklı eğilimleri, görevleri belirtmektedir. Türkiye’de siyasi farklılıklar Amerikan yandaşlığı biçiminde kendi hizmetlerinin daha değerli olduğunu kanıtlama çabasının dışına çıkamamaktadır. Geçmişte modernleşme Batı üstünlüğünü belirtse bile bu üstünlüğü sağlayan özelliklere katılmanın, ortak olmanın mümkün olduğu söylenmekteydi. Günümüzde küreselleşmeye katılmak ABD üstünlüğüne ortak olmadan bireysel düzeyde belli bir yaşam tarzını ve çözümü benimsemek (Amerikancılaşmak) anlamına gelmektedir. Bu nedenle toplum ve tarih gözden düşerken, mekan ve zaman kavramı toplum-üstü, tarih-üstü, uygarlık-üstü hale gelerek her türlü sınırlanmanın dışında tanımlanmaktadır. Günümüzde ortaya çıkan (dini, etnik, cinse dayalı) küre-yerel kimlik kalıpları küreselleşmenin dayanağı olurken, devlete karşıt bir rol üstlenmiştir. Batı, Doğu toplumları içinde kendi egemenliğini yaygınlaştırdıkça, toplum içinde kendisine dayanak buldukça, toplum-üstü devlet kadrolarına dayalı olarak sürdürülen Batıcılaşma, modernleşme girişimlerine duyulan ihtiyaç ortadan kalkmıştır. Modernleşme içinde Batı’ya dayalı çeşitli siyaset/kimlik önerileri (milliyetçilik, sosyalizm, İslamcılık gibi) başlangıçta bu sürecin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynamıştır. Giderek bu siyasetler toplumlar arası ilişkilerde devletin ve toplumun dayanağı olmaktan çıkarak başıbozuk hale gelmiştir. Türkçülüğün, sosyalizmin ve İslamcılığın son dönemdeki serüveni bu açıdan farklı değildir. Özellikle İslamcılığın günümüzdeki görüntüsü ilgi çekicidir. Batı ile doğrudan ilişkiler kurmanın, Batı egemenliği içinde yer almanın bir unsuru olarak siyasi düzeyde iktidardayken bile devletle çatışma halindedir. Bu nedenle devlet krizinin sürekli hale geldiği söylenebilir. Kuram ve pratik açısından bir belirsizlik, yönsüzlük, ilkesizlik, kaos ve çöküş hali hakimdir.

Osmanlılık Batı’ya karşı cephe örgütlenmesi olarak çeşitli etnik, dini kimliklerin üzerinde, farklı toplumları kapsayan devlet-imparatorluk siyasetinin adıdır. Bu nedenle Batıcılaşmayla Osmanlılığı imparatorluk çerçevesinde etnik, dini kimlikleri kapsayan ortak/ üst toplum kimliğine ve devlet siyasetine çevirme çabası başarısız olmuştur. Günümüzde Amerikancı İslamcılık veya Yeni-Osmanlılık toplum kimliği ve dünya görüşü düzeyinde savunulmamaktadır. Siyasi olarak geçerliliği de imparatorluk siyasetinden ve ortak uygarlık çerçevesinden vazgeçmeye dayalıdır. Amerikancı İslamcılık savunuculuğu gündelik yaşam içinde toplum kimliğinin

devlete karşıt yaygınlaşması biçiminde gündeme getirilmektedir. Günümüzde Yeni Türkiye devletinin Cumhuriyet'le birlikte ortaya çıkan siyasi kayıpları gündeme gelmezken kazanımları tartışmalı hale gelmiştir. Bu nedenle Sevr Antlaşması koşulları (başta ordunun dağıtılması, savaşamaz hale gelmesi) gündemdedir. Sevr'e içerde ve dışarıda birbiriyle iç içe girecek biçimde açıkça övgüler düzülmektedir. Bütün bu yeni oluşumlar ABD eksenli yeni dünya düzeni ile uyumludur. Kendi adımıza ortaya çıkan ve devlet ile billurlaşan gelişmeler değildir. Yeni-Osmanlılık bir anlamda Türkiye'nin ve Türk kimliğinin tartışmalı hale gelmesidir. ABD projesi derken bu anlaşılmalıdır. Cumhuriyet'in kayıpları derken bunu sadece içe dönük olarak da düşünmemek gerekir. Osmanlı'nın tasfiyesi ve dünya siyasetinden vazgeçilmesi Doğu halkları açısından da bir kayıptır. Osmanlı'nın üstlenmiş olduğu Doğu koruyuculuğu ve savunuculuğu siyasetinin ortadan kalkması günümüz yeni gelişmelerinin de anlaşılmasının anahtarıdır. Günümüzde Doğu halkları korunmasız ve savunmasız hale düşerken Türkiye'nin güçlenmesi ve ağırlık kazanması da söz konusu olamaz. Aynı uygarlık çerçevesini paylaştığımız komşu halkların dara düşmesinden, kanının dökülmesinden bizim ne çıkarımız olabilir? Tersini düşünmek, bundan medet ummak, bunu imkan olarak değerlendirmek en hafif deyimle ayıptır, ahlaksızlıktır, şaşkınlıktır. Bu uyarı aynı uygarlık çerçevesini paylaşmış komşu halkların birbirinin acılarından, sorunlarından siyasi fayda umması açısından da geçerlidir. ABD'nin gücüne öykünüp onun gücünü kendi gücü zannedenler kurbağa ile inek misalini hatırlatıyor. Sonunda şişinen kurbağa kendi olmaktan çıkarak patlar. Komşu bölge halklarının ABD şemsiyesi altında birbirine karşı tehdit olması, üstünlük kazanması geçicidir, ancak sonrasında hatırlanacak derin yaralara, güvensizliklere neden olmaktadır. Balkanlar, Kafkasya ve Orta Asya, Irak, Afganistan, Filistin, Lübnan, Fas, Tunus, Cezayir, Yemen, Sudan, Libya, Mısır, Suriye ve hedefteki İran. Sırada kim var? Amerikan Büyük Ortadoğusu yıkarak, birbirine düşman halklar yaratarak genişliyor. Amerikancı İslamcılık veya yeni Osmanlılık biçiminde gündeme gelen Büyük Ortadoğu Projesi bir cephe veya uygarlık ortaklığı değildir. Bu nedenle geçmişte aynı uygarlık çerçevesini paylaşmış komşu halklar arasında birlik ve dayanışma söz konusu değildir. Tam tersine farklılaşarak, ötekileşerek, etnik-dini düzeyde birbirine karşıt ve düşman olarak mevzilenmektedirler. Bu ilerde Balkanlar'da, Kafkasya'da ve Kara Afrika'da olduğu gibi yeni provokasyonların ve kitlesel katliamların da hazırlığıdır.

Günümüzde küreselleşme yönünde eski Osmanlı coğrafyasında ortaya çıkan değişiklikler Büyük Ortadoğu Projesi veya Yeni Osmanlılık olarak adlandırılmaktadır. Önce adını doğru koyalım. Ortadoğu diye bir uygarlık yoktur. Ortadoğu, Osmanlı aleyhine Anglo-Amerikan yayılmacılığını belirten siyasi bir deyimdir. Büyük Ortadoğu Projesi içinde gündeme gelen Yeni-Osmanlılık ve Yeni-İslamcılık bu çerçevede düşünülmelidir. Yakın Doğu uygarlık geleneği belirsizleşip değersizleşirken günümüzde bölge halklarının çıkarları aleyhine Amerikan Ortadoğusu genişlemektedir. Bu aynı zamanda Batı saldırganlığı karşısında Doğu'nun öncü-

lüğünü ve savunuculuğunu, cephe geleneğini üstlenen Yakın Doğu uygarlık birikiminin tarih sahnesinden tasfiyesidir. Bu durum tarihte Doğu-Batı çatışmasının sona ermesi değil, ABD egemenliği karşısında buna direnç gösterecek hiçbir gücün kalmaması ve ABD saldırganlığının dizginsiz hale gelmesidir. Ortadoğu içinde yer almak ABD hizmetine koşulmaktır. Hele Büyük Ortadoğu Projesi içinde şişinerek eş-başkanlık yapıyoruz demek ABD çıkarlarının, saldırganlığının en başta gelen savunucusu olacağım demektir. Osmanlılık bu mudur? Türkiye elbette önemli bir ülkedir. Tarih ile derin bağları olduğu bilinmektedir. Konumu açısından herhangi bir yerde değildir. Toplumun belli bir dinamizmi, değişme ve dönüştürme gücü vardır. Türkiye iktisat düzeyinde, hatta güncel siyaset düzeyinde yanlış uygulamaları zaman içinde tolere edebilir. Türk toplum ve tarih bilincinin yörüngesi sağlamdır. Yeter ki bir eksen değişikliği ile bu yörüngesi sapmasın. Karşı karşıya kaldığı birden fazla sıcak sorunla baş edebilir. Ancak bunun da bir sınırı vardır. Amerikançı Yeni Osmanlılık ve Yeni İslamcılık ile Türkiye'nin ekseni değiştirilmek istenmektedir. Batıcılaşma ile küreselleşme veya Batı-dışı modernleşme arasında bu açıdan farklılık vardır. Batıcılaşma girişimine rağmen Türkiye'nin Doğu halklarına yönelik bir saldırganlığı, Doğu halklarının zor durumundan faydalanması, askeri-siyasi bir tehdit ve paylaşım içinde olması söz konusu değildir. Batı içi dünya egemenlik çekişmesi içinde Batılı devletler arasındaki farklılıklara dayalı siyasi-askeri ittifaklarla, savaşlarla sınırlanmıştır. Kırım Savaşı ve I. Dünya Savaşı bunun örnekleridir. Türkiye günümüzde Orta Doğu'ya çekilirken Batı'ya karşı yeni bir dünya düzeni şiarıyla gitmiyor. İttifak kurdukları güçler Yakın Doğu ve Türk tarihine yabancılaşmış marj-dışı unsurlar, çeşitli etnik, dini örgütler ve devletlerdir. Siyasi olarak ne olduğu belirsiz Büyük Ortadoğu projesi içinde Yeni-Osmanlılık girişimi veya bunun zaafalarını taşıyan Yeni-İslamcılık ile Türkiye'nin devlet ve toplum olarak kendi varlığı/kimliği de tartışmalı hale gelmiştir. Bu gelişme mevcut olan kazanımların savunulması olmadığı gibi geçmiş ile gelecek arasında da bir karşıtlık yaratmıştır.